

ETNOLOŠKA MANIFESTA(CIJA)

»Poleti 2000 bo v Ljubljani odprt tretji bienale sodobne umetnosti Manifesta. Odprtje Manifeste 3 bo 23. junija, razstava pa bo na ogled do 24. septembra 2000.«¹ Tako so zapisali kustosi Manifeste 3 (prva razstava je bila v Rotterdamu, druga v Luksemburgu) Francesco Bonami, Ole Bouman, Maria Hlavajova in Kathrin Rhomberg. Gre za odmeven in za Ljubljano pomemben kulturno-umetniški dogodek. Končno smo to opazili zaradi pozornosti medijev; prvič na prvi strani Sobotne priloge.²

Manifesta 3 je evropska razstava sodobne umetnosti, na njej sodeluje 59 umetnikov iz Evrope. Geslo in temeljni vidik, ki so ga skušali predstaviti štirje kustosi, je »Borderline Syndrome - Energies of Defence« (Mejni sindrom - obrambne energije). Tega so prvič predstavili v Novicah, podrobneje pa v katalogu. Prav tako so nanj opozorili na nekaj okroglih mizah in simpoziju³ ter na nekatere fenomene v zvezi z njim: mejna potrpežljivost (borderline patience) in mejni nered (borderline disorder), iz katerih izhajajo obrambne energije. Omenjena dejstva odsevajo - kot simptom - trenutno situacijo v Evropi, vendar ne stanje (state of things). Francesco Bonami meni, da so celo kustosi simptom. Manifesta 3 v diskusijah, ki so proces, rojeva določene energije kot prispevek k težavam, navezujočim se na ključne evropske konfliktna stanja, nastale zaradi velikih kulturnih razlik. Razstava se torej loteva tudi pojma ali ideje Evrope. Drugi vsebinski poudarek je bil na množičnih medijih kot oblikovalcih/podiralcih meja (borders). Po mnenju kustosov je pomembno tudi to, da poteka letošnja Manifesta prvič zunaj Evropske unije.

Manifesta 3 je večinoma umetniški dogodek, ki s svojim umetnostnoteoretskim ozadjem išče mesto v širši evropski javnosti. V zvezi s tem sem v diskusiji z Mario Hlavajovo naletel na nekatera izhodišča in probleme, ki se neizbežno nanašajo na etnološko raziskavo ali zgolj razmišljanje. V premislek navajam nekaj iztočnic.

»Everyday life«

V teoretskem ozadju razstave se skrivajo nekateri procesi, ki potekajo ali bodo potekali v našem okolju in tako postali ne samo predmet znanstvenih raziskav, temveč tudi del vsakdana. Iztočnico za raziskavo (razstave) sodobne umetnosti z etnološkega vidika je mogoče najti v mislih Igorja Zabela,⁴ ki meni, da umetnost ni le dekoracija, temveč da z opozarjanjem pripomore k razumevanju

ključnih problemov današnjega sveta. Pri etnološkem vidiku ne gre toliko za razmerje med dekorativnim in angažiranim/funkcionalnim - etnolog lahko po mojem mnenju svojo vlogo izraža predvsem, če je zainteresiran za način manifestiranja sodobne umetnosti. Preseči zgolj dekoracijo pomeni izstopiti iz galerije in vstopiti v vsakdanjik ljudi; kako sicer opozarjati na pereče družbene probleme? Klasičen primer so gotovo napisi na ljubljanskem tromostovju »EU citizens« in »Others«, ki jih mimoidoči dojemajo zgolj kot objekte, saj so ti locirani v navadnem urbanem okolju. Napise si je zamislila Šejla Kamberič, umetnica iz Bosne in Hercegovine, na podlagi izkušenj, ki jih ima pri prečkanju meja. Drugi primer je Skupina A12, ki je v času Manifeste odprla in ponudila na ogled znano gostilno Šumi na Slovenski cesti ter dogodek poimenovala Prazno/Šumi. Okna so pobarvali belo, prostor pa posuli s cementom. Mimoidoči so opazili »nekaj nepričakovanega«. Tretji primer (po mnenju Hlavajove najboljši izdelek razstave sploh) je uličnogledališki performans The Motion Picture (Giblјive slike) poljskega režiserja Pawla Althamerja, ki si je na Plečnikovem trgu zamislil upodobitev nekaterih urbanih likov, na primer stari gospod, kadilki marihuane, ulični glasbenik ... Predstava je tako vpeta v urbano okolje, da mimoidoči niti ne opazijo nenavadnosti. Umetnost je v času berlinskega zidu odsevala »družbeno vsebino s tematiko« in je bila po padcu zidu »neposredno v organizaciji same označevalske ekonomije«, danes pa sploh ne odseva ničesar več, temveč je družba oziroma njena vsebina sama. Običajno je torej, da se umetniški izdelki vpenjajo v vsakdanjik mimoidočih (engagement of art and public in everyday life) in da so slednji hkrati neposredno vpleteni v dogajanje. Bistveno je, da umetniška ustvarjalnost ni provokativna ali agresivna, niti ekshibicionistično. Način manifestiranja sodobne umetnosti je enak vsakdanjiku (everyday life). Prav to besedno zvezo sem slišal presenetljivo pogosto, z več strani - s strani umetnikov in teoretikov. Omenjeni trije dogodki so najboljši primer umetnosti, ki ni zgolj dekoracija. Skupina A12 predpostavlja: kdor bo radoveden, bo mogoče vstopil v prostor, kdor pa ne bo, bo v mislih registriral nepričakovano dejstvo.⁵ Enako se zgodi v zvezi z napisi na tromostovju: pešci jih dojemajo - v njih se pojavijo občutki, mnenja, predstave ... Pojav bi bilo smiselno upoštevati pri razmišljanju o alternativnih možnostih dela etnologov. Zdi se, da bodo razmišljanja vse bolj potrebna. Gre namreč za interaktivno umetnost - »udeležbo umetnosti v realnosti v socialnih in družbenih dimenzijah«⁷ - v družbi, ki je tako ali tako eno veliko interaktivno

1. Manifesta 3. Novice 1, Ljubljana 2000, 1.

2. Kolšek, Peter, 2000: Tanka meja, debela straža. V: Sobotna priloga Dela, leto XLII, št. 139, 17. junij 2000.

3. Mednarodni simpozij Borderline syndrome je potekal 7. in 8. julija 2000 v Cankarjevem domu, več okroglih miz pa med odprtim razstavi.

4. S tiskovne konference Manifeste 3 24. 6. 2000 v Linhartovi dvorani CD.

5. Platforma SCCA, No. 1, Ljubljana, junij 2000, 8.

6. Zabel, Igor (ur.), 2000: Manifesta 3, Borderline syndrome: energies of defence, Ljubljana 2000, 27.

7. Hlavajova, Maria, 2000: Europe in the Vicinity of Art: Thoughts after Following the News. V: Manifesta 3, Borderline syndrome: energies of defence, Ljubljana 2000, 20.

telo, pri katerem ni nič jasno (do)ločeno. Je v tem razmerju mogoče najti smiselno mesto etnologije? Po mnenju Marie Hlavajove vsekakor je. V konkretnem (najbolj *manifestativnem*) primeru Manifeste se to mesto kaže prav v omenjenem uličnogledališkem performansu, namreč v izenačenju umetnosti in vsakdanjika. Da bi bilo po zapisanem mesto etnologije bolj smiselno in prepričljivo, bi morali sodelovanje znanosti razširiti na produkcijo družbenega dogajanja sploh. Dobrodošla novost v zvezi s tem so vsekakor vaje iz kulturnega managementa na oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, za katere letos po mojem mnenju ni bilo pravega zanimanja; če pa nanje gledamo kot na možnost za izkušeno in praktično delo nasproti praksi »ex cathedra«, lahko rečem, da se študenti niso zavedali pomembnosti prizadevanj asistenta Petra Simoniča na vajah.

Mejno ali globalno

Pojem mejni sindrom je sposoben iz psihologije.⁸ Otto Kernberg govori o patološkem narcizmu in mejnih stanjih, »borderline« je klinična entiteta med nevrozo in psihozo. Subjekt »borderline« ima štiri značilnosti: šibkost ega, regresija na primarne mentalne oblike in obrambne mehanizme ter patološko razmerje do objektov. S pojavom in njegovimi značilnostmi se nisem pretirano ukvarjal, zanimivo pa se mi zdi to: letošnja Manifesta je prva, ki poteka pod geslom; tega so se, kolikor mi je znano, domislili štirje kustosi v kakšnem letu in pol,⁹ toliko časa so se namreč konkretno ukvarjali s Slovenijo. Razumljivo je, da so se ob izbiri gesla pojavile takšne in drugačne dileme. Ena prvih je vsekakor dilema, ali je Slovenija res mejno področje, kjer prebivalci trpimo za nekakšnim sindromom. In da nas o tem seznanijo štirje tuji umetnostni kritiki (je tudi ta dvom kot tak ravno izraz kompleksa)? Pustimo te ter druge dvome in vzemimo razstavo kot (eno izmed) iztočnico za premislek. V Manifestinem kontekstu v razmerju do Evrope mejni sindrom zadeva tudi etnološko raziskavo. Ideja o Manifesti se je porodila »zaradi potrebe po novem okviru, ki bi omogočil drugačen pogled na Evropo in umetniški razvoj v njej«.¹⁰ Predvsem se je treba vprašati, kaj počnemo (ali bomo) etnologi v novih evropskih razmerah, ki bodo proizvedle takšne ali drugačne meje v času, ki ga Robert Fleck imenuje »post-komunistična era«.¹¹ Smiselno se mi zdi vprašanje, kaj lahko etnolog prispeva – ali pa kaj bo lahko prispeval – v novih, za zdaj še povsem nejasnih razmerah. Nedvoumnega odgovora tako ali tako ni; nedvoumno pa je to, da razmišljanje o tem ne bo odveč.

Pojem globalizacije je pravzaprav že pogost v našem vsakdanu, mogoče celo toliko, da ga ne opazimo več. Na prvi pogled se zdi, da ravno ta proces podira meje, saj globalno po definiciji obsega ves svet. Izkazalo se je, da se podirajo politične in gospodarske meje, osebne, torej meje v nas oziroma v naših mislih, vendar se kot nasprotni (obrambni) proces sorazmerno hitro vzpostavljajo. Za obstoj kakršnekoli stvarnosti so namreč potrebne meje, ki stvarnost določajo. Utemeljeno na mestu je vprašanje, kaj se bo dogajalo oziroma kaj se dogaja z našo (slovensko) družbo, predvsem, kako bo neizbežen proces potekal in kazal na nas. Katere meje si bomo ustvarili oziroma kakšno/katero pozicijo bomo zavzeli v omrežni družbi (network society). Z globalizacijo je tesno povezan problem identitete, ki se v tem procesu razpršuje ali enostavno izgublja. Je možno pri nas opaziti znamenja slednjega? In še, kaj se bo dogajalo z znanostjo. Ali nas preseganje dosedanjih meja in vzpostavljane novih v naši bližini zadeva? Globalizacija odpira nove možnosti, za katere se zdi, da niso zgolj ugodne; možno pa je najti meje, ki lahko pripomorejo h kvalitetnejši evropeizaciji (procesu, ki po mojem

razumevanju predvsem v okviru Evropske unije omogoča kar se da svoboden pretok blaga, oseb in kapitala). Ole Bouman je v tej zvezi s tem poudaril neoliberalistično tendenco odprtosti, ki je sama sebi namen.¹² Če se postavimo v konservativni položaj, je proces neugoden za narod, identiteto, tradicijo ipd. Internacionalizacija na vseh ravneh je vse realnejša. Po Igorju Zabelu¹³ je ta (na področju umetnosti) pomembna zaradi teh dejstev: pomeni zvezo z živo in dejavno mrežo, ki rojeva spodbudne okoliščine za (umetniško) produkcijo, prebija izoliranost (lokalnih umetniških krogov), pa tudi zato, ker je Slovenija premajhna za normalen (umetniški) razvoj. Ali niso ta dejstva aktualna tudi za znanstveno področje in pomenijo nekakšno evropeizacijo? Razumljivo je, da nismo evroidealisti; prav zaradi tega bo treba po kritičnem premisleku zavzeti jasno stališče v razmerju slovensko – evropsko. Kreditni sistem študija je praktični primer, ki v naše univerzitetne razmere vnaša novosti in jih bo vnašal tudi v prihodnje. Prav ta sistem pomeni po moji izkušnji zvezo z živo in dejavno mrežo, ki rojeva okoliščine za (v tem primeru) ugodno znanstveno produkcijo. Za začetek bi bilo še najugodnejše, če bi se razbilo med študenti splošno razširjeno mnenje o »tradiciji VIP« in težnji po ohranjanju hierarhije med profesorji na univerzi. Če je dobro angleščino študirati v Veliki Britaniji ali nemščino v Nemčiji, potem je dobro etnologijo, oziraje se na internacionalizacijo, študirati vsaj na dveh različnih univerzah, kar je po omenjenem sistemu razmeroma enostavno. Stvar je zelo preprosta: če je že zdaj opaziti beg možganov, ga bo poslej še toliko bolj. Najboljši študenti si bodo želeli najboljših profesorjev. Če bo to doma, bo to pohvalno. Da ne bo pomote pri kritični misli: dejstvo, da naslednje leto na oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo dejansko začnemo upajati omenjeni sistem, je predvsem dobro znamenje. Zanima pa me, ali bomo v prihodnje govorili o slovenskem znanstveniku ali o evropskem znanstveniku iz Slovenije ali kar o evropskem znanstveniku iz Ljubljane.

Europe – »here I come«

Večkrat je bil omenjen pojem Evrope, ki je svojevrstno problemsko polje. Prav Evropa je bila z vidika globalizacije in meja ena ključnih tem razstave ter diskusij. Kot državljani Slovenije še nimamo resničnih izkušenj z njo (konkretno z Evropsko unijo), največkrat se z njo srečamo v političnem kontekstu, ki je pri nas zanimiv zaradi simpatij do Unije večinoma na vseh političnih poljih. Na Slovaškem smo na primer priča nekakšnemu sinusoidnemu gibanju med simpatijami in odklanjanjem. Sploh pa bo treba razmerje slovensko – evropsko definirati na več ravneh, vsem definicijam pa je (bo) skupna ista identiteta, ki se ne bo, tako upam, imenovala enostavno »evropska kultura«, če se pridruživ zadržanosti Tomaža Mastnaka.¹⁴

8. Prim. Kernberg, Otto, 1975, *Borderline Conditions and Pathological Narcissism*, New York. Aronson in Žizek, Slavoj, 2000: »Pathological Narcissus« as a Socially Mandatory Form of Subjectivity. V: Manifesta 3, *Borderline syndrom: energies of defence*, Ljubljana 2000, 234–255.

9. Uradna razglasitev Ljubljane kot gostiteljice Manifeste 3 je bila konec leta 1998 v Moderni galeriji.

10. Manifesta 3. Novice 1, Ljubljana 2000, 1.

11. Fleck, Peter, 1998: *Art after Communism?*, Manifesta 2, Luxembourg, 193.

12. Tiskovna konferenca Manifeste 3, ki je bila 24. 6. 2000 v Linhartovi dvorani CD.

13. Zabel, Igor, 2000: Manifesta 3 v Ljubljani – grožnje ali priložnost? Manifesta 3. Novice 1, Ljubljana, 2.

14. Mastnak, Tomaž, 2000: Kaj delamo s sabo, ko hočemo narediti nekaj za »Evropo«? Manifesta 3. Novice 1, Ljubljana, 10.